

4. Vuyck, L. 1898. De plantengroei der duinen. Diss. Leiden.
5. Watersupply of Amsterdam. 1962. Uitg. Waterleidingen van Amsterdam.

De zwaluwen van Hoophuizen

D. A. JONKERS en A. SMIT.

In de jaren 1960—1965 hebben we ons intensief bezig gehouden met het ringen van zwaluwen te Hoophuizen.

Er zijn, vooral in het voorjaar, twee soorten weer, die we prefereren op onze vangdagen, nl. het heel goede, d.w.z. windstil en licht bedekte lucht, of het heel slechte: harde wind met af en toe regen. Dit laatste weer is bijzonder geschikt om zwaluwen te vangen en te ringen en omdat wij, vooral van de Oeverzwaluwen, aardige terugmeldingen binnen kregen, lijkt het ons dienstig iets van onze ervaringen mede te delen.

Wij maakten gebruik van de al enkele jaren ingeburgerde mistnetten, staande netten dus, die loodrecht op de vliegrichting der vogels worden opgesteld. De vangsten geschieden te Hoophuizen, door de ligging en beplanting uitermate geschikt voor het vangen van zwaluwen bij slecht weer. Het hier en daar geaccidenteerd terrein is in stroken beplant met struiken en bomen, hoofdzakelijk bestaande uit Meidoorn, Sleedoorn, Zwarte els, Hondсроos en Krenteboompje. Daar deze aaneengesloten rijen struiken in verschillende richtingen zijn aangeplant, geven ze bij elke windrichting een aantal luwe plekken, waar de foeragerende zwaluwen bij voorkeur laag boven de grond vliegen. Het was ons mogelijk, bij windkracht 7 en 8 met succes zwaluwen te vangen.

Bij overwegend slechte weersomstandigheden, veel wind en motregen vingen we vrijwel alle soorten zwaluwen op één dag.

Hoewel ze schijnbaar ordeloos door elkaar vlogen, merkten we, zo we er tijd voor kregen, dat ze soortsgewijs vlogen. Ook de vangsten wezen dit uit. We hadden perioden van afzonderlijk laag vliegende Oever-, Boeren- en Huiszwaluwen en, hoewel in mindere aantallen en bij minder gelegenheden, Gierzwaluwen. Vrijwel altijd haalden we steeds groepjes van dezelfde soort uit het net. De andere soorten vlogen dan wel rond, maar bleven om een of andere reden hoog vliegen, totdat weer een groep van een van deze soorten op lagere foerageervlucht ging.

Nog een merkwaardigheid was hun gedrag tijdens de „lage” vlucht. Er waren momenten bij, waarin ze de netten duidelijk ontweken. In het begin dachten we, dat ze aan de hindernis als zodanig waren gewend en ze het als een spelletje beschouwden, door vlakbij het net een hoek van 90° te slaan. Later bleek, dat bij het naderen van een bui de vangsten enorm toenamen en daarbij hinderde het niet, of het al regende. Bij regen zouden, theoretisch gesproken, de vangsten moeten minderen, omdat de zich aan de mazen vastzettende waterdruppels de netten veel meer zichtbaar zouden maken. Naar ons idee was het feit, dat een zeer donkere lucht de ideale achtergrond vormde en het feit, dat een opkomende bui voor de zwaluwen het sein was, haast te maken met het foerageren de oorzaak dat ze en-masse lager gingen vliegen. Ook hier weer merkten we, dat de laagvlie-

gers vrijwel zonder uitzondering tot één soort behoorden.

Als de bui losbarstte en het hard ging regenen, verdwenen de zwaluwen. Het was ons in het begin een raadsel, waar ze zo gauw waren gebleven. Op één onzer na-jarese vangdagen barstte er letterlijk en figuurlijk een enorme bui los. Tot dan toe was de lucht vol zwaluwen geweest, er naderde een enorme grote wolk, de donder barstte los en de zwaluwen verdwenen ineens, als behoorden ze tot een gedisciplineerde balletgroep, die bij de eerste paukenslag achter de coulissen verdween. Later, bij andere gelegenheden, bemerkten we, dat ze in grote troepen in de bomen gingen zitten en alleen dan weer vlogen, als de bui over was. Als het weer opklaarde en de zon ging schijnen, waren ook de zwaluwen verdwenen.

We hadden slechts zeer zelden terugvangsten, zodat éénmaal gevangen zwaluwen diezelfde dag niet meer werden teruggevangen, ook niet in andere, op hetzelfde terrein opgestelde netten.

Het interesseerde ons sterk, waar de langs

het Randmeer verblijvende Oeverzwaluwen hun broedterrein hadden. De Huiszwaluwen broedden dicht naast het vangterrein. We telden op een hotel van een kampeerbedrijf in 1964 86 en in 1965 zelfs 121 bewoonde nesten der Huiszwaluwen, zeer tot verdriet van de exploitant overigens: de ramen waren voor een groot deel dichtgepleisterd! Verder bevonden zich er nog enkele kleine kolonies in de naaste omgeving. Vermoedelijk waren alle, door ons aldaar geringde Huiszwaluwen afkomstig uit de naaste omgeving.

De Boerenzwaluwen leverden ons drie terugmeldingen op. Op 3 mei 1963 vingen we 34 exemplaren en hieronder bevonden zich drie reeds geringde vogels, die door ons respectievelijk op 9-6-59, 27-6-59 en 5-6-61 in de omgeving van Nunspeet als nestjong waren geringd. We zijn van mening, dat de Boerenzwaluwen, althans die, welke we in het voorjaar bemachtigden, uit de omgeving vandaan kwamen.

Anders was het met de Oeverzwaluwen. Hiervan kregen we enkele interessante terugvangsten, gespecificeerd als hieronder:

Geringd te:	als:	op:	Teruggevangen te:	op:
Nunspeet	V	9-5-65	Veenendaal	19-6-65
Nunspeet	V	9-5-65	Withington Hall (Eng) (in kolonie)	15-7-65
Nunspeet	V	9-5-65	Riby by Grimsby (Eng) (in kolonie)	27-6-65
Nunspeet	V	11-5-63	St. Ives (Eng) (in kolonie)	29-5-64
				en 17-7-64
				en 27-7-64
Nunspeet	V	11-5-63	Ochten (Gld)	17-6-63
			Veenendaal (Utr) zelfde exemplaar	19-6-65
Driefel bei Zettel (Dld) (in kolonie)	O	24-6-61	Nunspeet	8-9-62
Nunspeet	O	8-9-62	Een. Schansduinen (in kolonie)	29-7-64
				en 1-8-64
Nunspeet	O	8-9-62	Risperlehelmt (Dld) (in kolonie)	27-6-63
Nunspeet	O	11-5-63	Wageningen	2-7-63
Shefford (Eng)	N	2-8-64	Nunspeet	9-5-65
Wannahand (Dld)	O	8-8-64	Nunspeet	9-5-65
Mashan (Eng)	?	7-8-64	Nunspeet	9-5-65

V = Volgroeid. O = Overjarig. N = Nest jong.

Uit deze terugmeldingen blijkt duidelijk, dat er zich in het voorjaar veel Oeverzwaluwen onder bevinden, die hun domicilie in Engeland hebben. De terugtrek der „Engelse” Boerenzwaluwen gaat dus, althans voor een deel, over Nederland.

Volgens het „Handbook” arriveren de Oeverzwaluwen in Engeland vanaf de derde week in maart tot in begin juni. Het lijkt aannemelijk, dat de laatst arriverenden eerst Nederland en mogelijk zelfs Duitsland aandoen. De al eerder in het voorjaar in Engeland aankomende Oeverzwaluwen zouden dan volgens een directere route vliegen.

De vangsten in mei, vooral die van 9-5-65, geven aan, dat er zich naast de Engelse, ook Duitse en Nederlandse broedvogels onder bevonden. Vermoedelijk trok deze gemêleerde troep gezamenlijk vanaf het overwinteringsgebied en kregen de individuen pas later de neiging naar hun oorspronkelijke broedgebied terug te keren. De herfsttrek van de „Engelse” exemplaren geschiedt zonder Nederland of Duitsland aan te doen, want geen der Engelse terugmeldingen in het „report on bird ringing” gewaagt van een terugvangst in de herfst uit Nederland of Duitsland.

Er worden vrij veel Oeverzwaluwen geringd, vooral in Engeland. Er zijn daar jaar-aantallen, variërende van 13.000 tot 50.000. Het feit, dat ze in kolonies leven draagt er toe bij, dat er gemakkelijker grote aantallen van bemachtigd kunnen worden dan van de andere zwaluwsoorten. Voor ons persoonlijk lag het terugmeldingspercentage hoog. Zo werden er van de 106 op 9-5-65 geringde Oeverzwaluwen 6 teruggevangen, c.q. geringd gevangen. Het is bekend, dat Oeverzwaluwen jaar op jaar hun oorspronkelijke broedgebied betrekken en zelfs dezelfde helling opzoeken. Uit bovenstaand overzicht komt één geval

voor van een Oeverzwaluw, die van broedgebied veranderde: op 17-6-63 te Ochten en op 19-6-65 te Veenendaal.

We ringden te Hoophuizen in de jaren 1960 t/m 1964 1184 zwaluwen met behulp van mistnetten, daaronder niet gerekend de Gierzwaluwen. Ingedeeld naar soort en jaargetijde geeft dit het onderstaande beeld.

Uit deze samenvatting is duidelijk te zien, dat de zomervangsten gering zijn t.o.v. die in lente en herfst. Vooral de Oeverzwaluvangsten zijn minimaal. Dit wijst er wel op, dat er geen broedkolonies in de naaste omgeving zijn. De dichtstbijzijnde kolonie ligt bij de Horst bij Ermelo en de enkele exemplaren, die wij des zomers bij Hoophuizen signaleerden, waren stellig uit deze kolonie afkomstig. Tot 1957 was er te Hoophuizen zelf een kolonietje van 10—15 stuks. Dit bevond zich in een kuil, een soort particuliere grindafgraving van de bewoners van de Randmeerkust. De opmars der recreanten bewerkstelligde verstoring van de rust en het einde van de kolonie. Er was ook nog een vage mededeling over een kolonie, die in 1959—1960 in de buurt van Harderwijk gevestigd zou zijn, maar we konden hierover geen zekerheid krijgen.

Hoe ver de Oeverzwaluwen zich in de broedtijd van de kolonie verwijderen, is ons niet bekend. Wij beschikken over één terugmelding. Een bij Rheden in een baggergat voedselzoekende Oeverzwaluw werd

	Boeren- zwaluw	Huis- zwaluw	Oever- zwaluw
Voorjaarsvangsten			
april en mei	504	165	205
Zomervangsten			
juli en augustus	29	48	3
Herfstvangsten			
september en oktober	92	11	127
Totaal	625	224	335

op 5-7-64 gevangen en geringd en op 23-7-64 teruggevangen bij de kolonie te Angerlo, 7 km verder gelegen.

Tijdens het broedseizoen overnacht het hele gezin in de nestgang. Hiervan maken de ringers, die in kolonies werken, gebruik. Tegen zonsopgang wordt de nestingang met een prop papier afgesloten en wanneer er door de oude of reeds volgroeide jonge vogels — de methode kan alleen maar worden toegepast, als er al vliegvlugge jongen aanwezig zijn — van de binnenkant uit aan gekrabbeld wordt, hoeft men niet anders te doen, dan de prop weg te nemen en er een schepnet voor te houden. Bij de tweede broedsels komt het dikwijls voor, dat de oude vogels geen tijd meer vinden hun jongen groot te brengen, zodat deze jammerlijk in het nest omkomen. De trekdrift blijkt hier het broedinstinct te overheersen.

Op onze grootste vangdag, 11 mei 1963, toen we 105 Huis-, 268 Boeren-, 46 Oever- en 20 Gierzwaluwen vingen, had nog iemand belangstelling voor deze massale zwaluwenvlucht. Er vloog nl. een Boomvalk boven de zwaluwvlok rond en we slaagden er, zij het toevallig, in het dier te vangen. Vermoedelijk jagende achter een Gierzwaluw, belandde de Boomvalk met gierende vaart in een net, werd er als door een katapult weer uit terug geworpen en belandde in een volgend net. Ook in latere dagen werden we ons van de aanwezigheid van de Boomvalk bewust. We vonden tenminste verscheidene vleugelresten van Gierzwaluwen, die kennelijk van de Boomvalk-maaltijd waren overgebleven.

In het najaar kwamen de massale slaapvluchten. We zagen 's avonds boven de Knardijk grote aantallen Oeverzwaluwen laag boven het riet vliegen in de richting Lelystad, wel tot 6000 stuks. Des morgens bij zonsopgang vlogen ze dan weer terug in

de richting van Harderwijk. Alhoewel ze tijdens deze vluchten haast altijd tezamen met Boerenzwaluwen joegen, bleven de groepen toch gesepareerd. Bij het gemaal te Lelystad vonden we dikwijls dode Oeverzwaluwen, die zich hadden doodgevloden tegen het grote, haast geheel uit glas opgetrokken gebouw. Tot drie keer toe zagen we, dat tegen de avond een Sperwer langs het gemaal vloog en van de daarop rustende zwaluwen er één afgriste.

Eén der slaappleatsen van de Oeverzwaluwen te Lelystad bestond uit de balustrades, welke langs de olietanks waren aangebracht, waar ze werkelijk mannetje aan mannetje zaten. Het merkwaardige was, dat er steeds een groep van ± 150 stuks achterbleef, die niet met de anderen naar Harderwijk terugkeerde, maar overdag in Lelystad bleef rondzwerven. Deze waren dikwijls zowel 's morgens als laat in de middag in de omgeving van de „spuit”, een opgespoten zandvlakte vóór Lelystad, en op het zandterrein vlakbij de ijsbaan te zien, zittend op de grond. Ook op een stukje, niet door verkeer gebruikte straat, waren meermalen zittende Oeverzwaluwen waar te nemen. Merzen van de polderdienst constateerden dit, zij het later in het seizoen vlak vóór de trek, ook op de wegen, die van Lelystad naar Dronten leiden. Mogelijk was de oorzaak warmte-uitstraling van de weg of, gewoon, het uitrusten door de jonge vogels, want we zagen ze nimmer voedsel pikken.

Dit waren onze ervaringen met de zwaluwen van Hoophuizen, waarbij we de Oeverzwaluwen tot in Lelystad volgden. We zijn ervan overtuigd, dat ons relaas niet compleet is, daarvoor zijn de gegevens te plaatselijk. Er zijn nog veel vraagpunten over, voor ons althans een stimulans ons uitgebreid met de zwaluwen bezig te houden.

Litteratuur:

Mooser, R. Zwaluwvangst. *Amoeba* 1964, nr. 4.

Spencer, R. Report on bird ringing 1960, 1961, 1962, 1963.

Thijssse, J. P. Het Vogeljaar, 1942, p. 160-161.

Wilde, J. J. F. E. de en Woldendorp, J. W. De verspreiding van de Oeverzwaluw als broedvogel in Nederland. Het vogeljaar 12, nr. 2.

Witherby c.s. Handbook of British Birds, deel II, p. 239-241.

IJsseling en Scheygrond. Uit de Wereld der Dieren, 1959, p. 342.

Rivierduinen langs de Lek

F. NEIJENHUIJS.

(met foto's van J. C. van de Kamer)

Op een trieste regenmiddag bladerde ik eens het Verkadealbum „Onze grote rivieren” door. Ik las een paar fragmenten en bewonderde de platen, die de sfeer van de rivieren voor mij deden herleven. Vooral van één plaat genoot ik: een rivierdijk bezaaid met kleurige bloemen; hemelsblauwe Cichorei, rose Kattedoorn, roodpaarse Knikkende distel, gele Agrimonie en Jacobskruiskruid en licht violette Scabiose. De verte, op het water, ontwaarde ik een boot met bruine zeilen en links op de wal, achter een grote struik, stak ijl een schoorsteenpijp van een steenbakkerij omhoog.

De grauwe lucht buiten was ik allang vergeten. Ik zag mijzelf op die rivierdijk wandelen, genietend van die rustige zomerse dag en van de bloemen langs die dijkhelving. Maar het lukte me niet om een dergelijk plekje langs onze rivieren ook in werkelijkheid te vinden. Nergens kon ik een dijk ontdekken, die in uitbundige bloei met die plaat kon wedijveren. De moderne beweiding en de intrede van kunstmest en herbiciden hadden al onherstelbare schade aangericht onder de wilde flora, die hier en daar zelfs volledig was uitgeroeid.

Tot op die gelukkige dag, dat een bioloog mij naar enkele van die plekken bracht,

welke ik al had bestempeld tot „verloren paradijs”. Die enkele vergeten plekken lagen bovendien nog helemaal niet zo ver weg van onze woonplaats Utrecht, nl. langs de Lek, aan de kant van Vianen, richting Tienhoven.

Zo kon dus de rivierbegeleidende flora bestudeerd worden in dat botanisch rijke dorado tussen Lexmond en Tienhoven, een rivierlandschap van stille schoonheid met zijn wielen, witte boerderijen en pittoreske stadhuisjes in de tegen de dijken aanleunende stadjes (fig. 1).

Alvorens U echter een indruk te geven van deze rijkdom langs de rivier moet opgemerkt worden, dat de flora toch anders is dan het getoonde dijkbeemdgezelschap van Thijssse; de gebieden die wij bezochten waren de rivierduinen, gelegen in de uiterwaarden zelf. Dit is een landschapstype, dat in Nederland nog slechts hier en daar fraai ontwikkeld wordt aangetroffen.

Zoals de naam al zegt hebben deze complexen tot op zekere hoogte het aanzien van onze zeeduinen en het is dan ook daardoor, dat juist deze gebieden zeer in trek zijn bij de recreatie. Zo dient één van de belangrijkste rivierduinencomplexen van Nederland, gelegen in de Koekoekse Waard, op